PORADENSKÉ SLUŽBY VE ŠKOLNÍ PRAXI

Advisory services in school practice

8: 200 - 435, 2006
ISSN 1212-4117**Zdeněk Slomek, Vladimír Ira**

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra speciální a sociální pedagogiky

Summary

School advisory facilities include pedagogical-psychological advisory bureaus and special pedagogical centres. The scope of the offered and implemented services are attempts to contribute to providing conditions necessary for healthy physical, mental and social development of children, fulfilling their educational needs, searching for forms and methods of integration of pupils with health handicaps, etc. An integral part is also a direct help provided for schools and school facilities and of course for the parent public. The purpose of the present work is to offer summarized information on the system and possibilities in providing special pedagogical and psychological services, and to provide a certain orientation for personnel of schools and particularly for parents of children with certain types of handicaps. The concept of the material is based on an expert approach to the solution of direct help provided for children, and standard and specific recommendations refine the description of steps in direction of interconnections within the scope of the social care, etc. A list of specific features is presented not only in association with facilities of institutional nature; it also elucidates the role of advisors in schools, special pedagogues or school psychologists. References to relevant legal particulars facilitate the orientation in the problems discussed.

Key words: pedagogical-psychological advisory bureau – special pedagogical centre – diagnostics – psychological and special pedagogical interventions – methodical activity – pedagogical advisor – school psychologist – special pedagogue

Souhrn

Mezi školská poradenská zařízení patří pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra. Obsahem nabízených a realizovaných služeb je snaha přispívat k vytváření potřebných podmínek pro zdravý tělesný, psychický a sociální vývoj dětí, naplňování jejich vzdělávacích potřeb, hledání forem a způsobů integrace žáků se zdravotním postižením apod. Nedílnou součástí je i přímá metodická pomoc školám a školským zařízením a zcela samozřejmě pak rodičovské veřejnosti. Cílem příspěvku je podat souhrnnou informaci o systému a možnostech v poskytování speciálně pedagogického a psychologického servisu, z pohledu užitých metody dát vhodnou míru orientace jak školským pracovníkům, tak především rodičům dětí s určitým typem postižení. Koncepte materiálu vychází z analytického pohledu na terénní situaci, je přibližován náhled na obsahovou stránku odborného přístupu k řešení přímé pomoci dětem, standardní i specificky pojatá doporučení dokreslují kroky ve smyslu provázanosti speciální péče apod. Výčet specifik se prezentuje nejen u zařízení institucionálního charakteru, ale objasňuje i úlohu výchovného poradce ve škole, speciálního pedagoga či školního psychologa. Citace příslušných právních nálezitostí umožňuje zájemcům věcnou orientaci.

Klíčová slova: pedagogicko-psychologická poradna – speciálně pedagogické centrum – diagnostika – psychologická a speciálně pedagogická intervence – metodická činnost – výchovný poradce – školní psycholog – speciální pedagog

Poradenské služby ve školách a školských poradenských zařízeních jsou poskytovány dětem, žákům, studentům, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením. Základním školským dokumentem je zákon č. 561/2004 Sb. (školský zákon) ve znění zákona č. 179/2006 Sb. Podle tohoto zákona tvoří vzdělávací soustavu školy (mateřské, základní, střední, konzervatoř, vyšší odborná škola, základní umělecká škola a jazyková škola s právem jazykové zkoušky) a školská zařízení (zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, školská účelová zařízení, školská poradenská zařízení, výchovná a ubytovací zařízení, zařízení pro zájmové a další vzdělávání, zařízení školního stravování a školská zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy či preventivně výchovnou péči). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR svou vyhláškou č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních, specifikuje zásady poskytování poradenských služeb – základní podmínkou je písemný souhlas žáka (u nezletilého pak písemný souhlas jeho zákonného zástupce). Vždy je předem podána informace o povaze, rozsahu, trvání, cílech a postupech nabízených poradenských služeb (vyhláška uvádí i možnost poskytování poradenských služeb za úplatu), o možných předvídatelných rizicích a nevýhodách i prospěchu, který je možno očekávat.

Obsahem poskytovaných poradenských služeb je pomoc při zabezpečování a naplňování potřeb dítěte ve smyslu rozvíjení schopností, dovedností a zájmů, a to jak před zahájením, tak i v průběhu vzdělávání. Servis se dotýká prevence a řešení výukových a výchovných obtíží (včetně sociálně patologických jevů – šikany i jiných forem agresivního chování), jsou hledány cesty motivující k překonávání problémových situací. Zcela jednoznačně je věnována pozornost vytváření vhodných podmínek pro realizaci integračních záměrů u žáků se zdravotním postižením a hledání možností zmírňování důsledků tohoto postižení, nabízena je pomoc předprofesního charakteru. Jedním z cílů poradenského snažení je i přispívání k vytváření vhodných podmínek, forem a způsobů práce pro žáky, kteří jsou příslušníky národnostních menšin nebo etnických skupin. Posláním poradenských institucí je i vytváření vhodných podmínek, forem a způsobů práce pro žáky nadané a mimořádně nadané. Nosnou ideou je přímá a bezpro-

střední průpravná činnost pedagogicko-psychologického a speciálně pedagogického charakteru a rozvoj profesních dovedností pedagogických pracovníků škol a školských zařízení (především ve vztahu k řešeným záležitostem integrace žáků).

Mezi školská poradenská zařízení počítáme *pedagogicko-psychologickou poradnu* a *speciálně pedagogické centrum*. Dokladovou dokumentací obou poradenských zařízení jsou zpracovávány záznamy o vyšetření a péči individuální i skupinové a rovněž záznamy o spolupráci se školami a školskými zařízeními.

Pedagogicko-psychologická poradna pracuje ambulantní formou na pracovišti poradny, rovněž pak i formou kontaktu se školou či školským zařízením v jeho podmínkách. Poradna zjišťuje faktickou připravenost žáků na povinnou školní docházku, doporučuje zákonným zástupcům a řediteli školy zařazení žáka do příslušné školy a třídy a vhodnou formu jeho vzdělávání. Provádí příslušná odborná vyšetření pro zařazení žáků do škol, tříd, oddělení a skupin s upravenými vzdělávacími programy pro žáky se zdravotním postižením. Zjišťuje speciální vzdělávací potřeby žáků, vypracovává odborné posudky a návrhy opatření pro školy (podkladem jsou výsledky psychologické a speciálně pedagogické diagnostiky). Žákům se zvýšeným rizikem školní neúspěšnosti nebo vzniku problémů v osobnostním a sociálním vývoji poskytuje poradenské služby zaměřené na vyjasňování osobních perspektiv. Tatáž služba, resp. závěry a doporučení jsou pak dispozici i zákonným zástupcům žáka, po dohodě pak i příslušným pedagogickým pracovníkům. Škole je poskytována metodická podpora, prostřednictvím metodika prevence jsou přenášena doporučení a realizační záměry ve vztahu k výskytu sociálně patologických jevů.

Mezi standardní činnosti pedagogicko-psychologických poraden patří *komplexní* nebo *zaměřená psychologická a speciálně pedagogická diagnostika*: řadíme sem okolnosti zjišťování školní zralosti, diagnostiku předškolního věku z důvodů nerovnoměrného vývoje, problémy v adaptaci a výchovné problémy, včetně specifických poruch chování, diagnostiku specifických poruch učení. Individuální psychologická a speciálně pedagogická diagnostika je podkladem pro integrační záměry, pro návrhy na zařazení dítěte do výuky s upravenými vzdělávacími programy,

jsou řešeny okolnosti výskytu sociálně vztahových problémů, je prováděna diagnostika sociálního klimatu třídních kolektivů jako podklad pro tvorbu nápravných postupů. Individuální psychologická a speciálně pedagogická diagnostika se týká i nabídek a postupů práce s mimořádně nadanými žáky.

Psychologická a speciálně pedagogická intervence zahrnuje poradenskou intervenci (včetně telefonické) u dětí a žáků, zákonných zástupců a pedagogických pracovníků v životní krizi či nouzi a individuální pomoc v případech, které negativně ovlivňují vzdělávání dítěte nebo žáka. Dotýká se individuální a skupinové reedukace žáků se specifickými poruchami učení, s obtížemi v adaptaci, s osobnostními a sociálně vztahovými problémy, jejichž dopad na vzdělávání je patrný. Je poskytováno i tzv. kariérové poradenství žákům základních, středních i vyšších odborných škol, a to v podobě individuální i skupinové, ve vztahu k zákonným zástupcům dětí a pedagogickým pracovníkům pak odborné konzultace.

Informační a metodická činnost pedagogicko-psychologických poraden se odráží v metodickém vedení výchovných poradců a metodiků prevence, a to i ve formě pomoci při tvorbě preventivních programů škol, je podporována i spolupráce se středisky výchovné péče při poskytování standardních služeb pro žáky se specifickými poruchami chování a s rizikem vzniku sociálně patologických jevů (v obdobné podobě i pro zákonné zástupce indikovaných žáků a příslušné pedagogické pracovníky). Nedílnou součástí je i příprava podkladů pro integraci žáků se specifickými poruchami učení a chování do základních a středních škol nebo pro zařazení žáků s uvedenými problémy do škol, tříd, oddělení a studijních skupin s upravenými vzdělávacími programy.

Speciálně pedagogická centra v oblasti standardních společných činností věnují pozornost vyhledávání žáků se zdravotním postižením, zabezpečují speciálně pedagogickou a psychologickou komplexní diagnostiku, podílejí se na tvorbě plánu péče o dítě (stanovení strategie komplexní podpory dítěti). Je realizována přímá práce se žákem jak ve formě individuálního přístupu, tak i formou skupinovou, podporována včasná intervence, poskytovány konzultace zákonným zástupcům i pedagogům. Nedílnou součástí tvoří sociálně právní poradenství, meto-

dický servis, zapůjčování odborné literatury i rehabilitačních nebo kompenzačních pomůcek a v duchu tzv. ucelené rehabilitace i podpora optimálního sociálního a psychomotorického vývoje dětí a žáků (i s ohledem na celou jejich rodinu). Koordinační činnost centra se týká spolupráce s poradenskými pracovníky škol, pedagogicko-psychologických poraden i středisek výchovné péče. Vedená dokumentace je podkladovým materiálem správního řízení, jsou zpracovávány návrhy k zařazení do režimu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Standardní činnosti speciální se pak týkají speciálně pedagogických center v diferenciaci podle poskytovaných služeb:

- centrum poskytující služby žákům s *vadami řeči* – logopedická diagnostika a depistáž poruch komunikace, zpracovávání programů logopedické intervence, aplikace logopedických terapeutických postupů, stimulačních, edukačních a reedukačních postupů, péče o děti cizinců, instruktáže pro zákonné zástupce a pedagogické pracovníky, vedení logopedických deníků, tvorba didaktických a metodických materiálů pro rozvoj komunikace apod.
- centrum poskytující služby žákům se *zrakovým postižením* – výcvik specifických činností a nácvik používání kompenzačních pomůcek, smyslová výchova, zraková stimulace, propeutika čtení a psaní bodového písma, grafo-motorická průprava, tyflografika, nácvik podpisu, zraková hygiena, nácvik orientace, samostatného pohybu a sebeobsluhy, práce se speciálními pomůckami, sociálně rehabilitační program, koordinace setkání zákonných zástupců a pedagogických pracovníků vzdělávajících zrakově postižené žáky, metodické vedení asistentů pedagogů.
- centrum poskytující služby žákům se *sluchovým postižením* – orální komunikace (logopedické techniky: výstavba mluvené řeči od hlásek po věty, náprava výslovnosti, posazení hlasu, rozvoj slovní zásoby, sluchová výchova, rytmizace, dechová cvičení), vizuálně motorická komunikace (znakový jazyk, oční kontakt, mimika obličeje, polohy a postavení rukou, pojmová a slovní zásoba ve znacích, stavba věty), budování a rozvoj komunikačních dovedností žáka, výcvik čtení s porozuměním, výcvik odezírání. Kurzy

znakového jazyka pro rodiče i pedagogické pracovníky, individuální a skupinové terapie pro zákonné zástupce vedené psychologem, rodinná terapie, krizová terapie, nácvik činností pro vyšetření audiometrem, příprava pro aplikaci kochleárního implantátu apod. Koordinační náležitosti.

- centrum poskytující služby žákům s *tělesným postižením* – budování a rozvoj komunikativních, lokomočních, manipulačních a jiných dovedností žáků, vývojový screening, komplexní diagnostika (zrání CNS, organické poškození CNS), využití metodiky Walter Strassmeier, metodika nácviku čtení a psaní, nácvik práce s počítačem, logopedická péče (využití speciálních metod, makaton, znak do řeči, sociální čtení), využití arteterapie, muzikoterapie apod.
- centrum poskytující služby žákům s *mentálním postižením* – metodika cvičení pro děti raného věku, využití metodiky Walter Strassmeier, Portage, vývojový screening, smyslová výchova dětí předškolního věku, rozvoj jemné a hrubé motoriky, nácvik sebeobsluhy a sociálních vztahů. Rozvoj estetického vnímání – hudební činnosti, výtvarné a pohybové aktivity, příprava na zařazení do školní práce, rozvoj slovní zásoby, logopedická péče (piktogramy, znak do řeči, komunikační tabulky, sociální čtení a počty). Nácvik prvního čtení a čtení hůlkového písma, psaní hůlkovým písmem, využití počítače nebo psacího stroje, arteterapie, muzikoterapie apod.
- centrum poskytující služby žákům s *poruchami autistického spektra* – domácí program – rozvoj funkční komunikace, sociálních dovedností, sebeobsluhy, pracovních návyků, volnočasových aktivit, eliminace problémového chování, přímá práce s rodinou. Péči centra je realizována příprava dítěte na zařazení do výchovně vzdělávacího procesu i pomoc při vlastním vzdělávání. Jsou uplatňovány metodiky strukturovaného učení, rozvíjena spolupráce se školskými zařízeními, prováděny instruktáže, vedeny podpůrné skupiny, nácvik funkční komunikace, sociálního chování a zvládání náročného chování.
- v systému poradenských institucí jsou dále centra poskytující služby žákům *hluchoslepým* či žákům *s více vadami*, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením vzdělávajícím tyto žáky – jsou poskytovány jak

standardní služby, tak i služby speciálního charakteru podle typu zdravotního postižení žáka.

Ke *standardním činnostem školy* řadíme činnosti *výchovného poradce, školního metodika prevence, školního psychologa a školního speciálního pedagoga*.

Výchovný poradce v rámci poradenského servisu pomáhá v oblastech výběru budoucího profesního zaměření (formou individuálního šetření), spolupracuje se školskými poradenskými institucemi (poradnou, centrem) i se středisky výchovné péče, spoluorganizuje společné návštěvy žáků v informačních poradenských střediscích úřadů práce, zajišťuje nebo zprostředkovává diagnostiku speciálních vzdělávacích potřeb. V rámci poskytovaných metodických a informačních činností je podporován kontakt s pedagogickými pracovníky škol, jsou shromažďovány odborné zprávy a informace o žácích, vedeny záznamy navržených a realizovaných opatřeních v celém spektru vlivu výchovného poradce.

Školní metodik prevence se ve své působnosti zaměřuje na koordinaci tvorby a kontrolu realizace preventivního programu školy (záškoláctví, závislosti, násilí, vandalismus apod.), podílí se na metodickém vedení pedagogických pracovníků školy v komplexu prevence sociálně patologických jevů (vyhledávání problémových projevů chování, práce s třídními kolektivy), kontaktuje odpovídající odborná pracoviště, participuje na intervenci i následné péči. V informační sféře se pak spolupodílí na prezentaci výsledků preventivní práce školy, vede a průběžně aktualizuje databázi spolupracovníků v oblasti prevence sociálně patologických jevů (orgány státní správy a samosprávy, policie, střediska výchovné péče, nestátní organizace, centra krizové intervence apod.). V poradenské činnosti se soustřeďuje na vyhledávání žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování, spolupracuje s třídními učiteli při zachycování varovných signálů, participuje na sledování úrovně rizikových faktorů ve škole, podílí se na přípravě podmínek pro integraci žáků se specifickými poruchami chování.

Školní psycholog zabezpečuje depistáž specifických poruch učení, diagnostikuje výchovné a výukové problémy žáků, zjišťuje sociální klima ve třídě, v rámci konzultační, poradenské a intervenční péče poskytuje odbornou pomoc při sestavování individuálního vzdělávacího

plánu u integrovaných žáků. Sleduje a pomáhá řešit školní neúspěch žáků (způsoby nápravy, vedení), provádí skupinovou a komunitní práci se žáky, poskytuje individuální konzultace pro pedagogické pracovníky i zákonné zástupce v oblasti výchovy a vzdělávání, patří mezi koordinátory poradenských služeb ve škole.

Školní speciální pedagog ve své depistážní činnosti vyhledává žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a následně sleduje jejich zařazení do speciálně pedagogické péče, stanoví hlavní problémy žáka při koncipování individuálního plánu podpory (druh, rozsah, frekvenci, trvání intervenčních činností). Provádí, event. zajišťuje krátkodobé i dlouhodobější individuální práce se žáky, průběžně vyhodnocuje účinnost navržených opatření, participuje na kariérovém pora-

denství, konzultuje s odborníky dalších poradenských zařízení. Připravuje a dále průběžně upravuje podmínky pro integraci žáků se zdravotním postižením ve škole, participuje na vytváření školních vzdělávacích programů a individuálních vzdělávacích plánů (především u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami). Poskytuje metodickou přípravu pedagogům školy (specifika výuky a možnosti podle druhu a stupně zdravotního postižení, návrhy metod a forem práce, využití speciálních pomůcek a didaktických materiálů). Koordinuje a metodicky vede asistenty pedagogů ve škole.

LITERATURA

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, Sbírka zákonů, částka 20 ze dne 17. února 2005

Zdeněk Slomek a Vladimír Ira
slomek@zsf.jcu.cz